

تاملی بر هیجان‌های خشونت‌آمیز و اعتراض‌های اخیر

به گزارش پایگاه خبری بنیاد تحول اجتماعی و به نقل از ایرنا، تحلیل و توصیف اعتراض‌های اخیر به دلیل جدید بودن سبک و شیوه آن کار آسانی نیست. نظریه‌های گذشته جنبش‌های اجتماعی و هیجان‌های توده‌ای به طور عمده بر اساس ساختارهای عمودی جوامع در دهه‌های گذشته توسعه یافته اما شبکه‌ای شدن جوامع و گسترش و مستحکم شدن ارتباطات افقی بواسطه توسعه، استفاده از تلفن‌های همراه و پیام‌رسان‌ها و شبکه‌های اجتماعی در سال‌های اخیر نیاز به رویکرد ترکیبی و تلفیقی برای توصیف دقیق‌تر و تحلیل عمیق‌تر را ایجاب می‌کند.

در این یادداشت تلاش می‌شود با بررسی مطالعات انجام شده، چرایی سبک جدید اعتراض‌ها بررسی و در خصوص شیوه مدیریت آنها راهکارهایی برای دستگاه‌های تصمیم‌گیر ارائه شود.

مطالعه و توصیف رفتار جمع زیاد و متراکم مردم که به آن توده (Mass) گفته شده و منجر به هیجان‌های غیرطبیعی در افراد حاضر در موقعیت می‌شود سابقه دیرینه‌ای در علم جامعه‌شناسی دارد. «گوستاو لوبون» جامعه‌شناس فرانسوی، این ویژگی‌ها را برای توصیف مفهوم «توده» به معنای عده‌ای از افراد که در پی در عمل مشخصی یا بروز حادثه‌ای گردهم می‌آیند و دارای ویژگی‌های از بین رفتن شخصیت خودآگاه، احساس همبستگی و روح مشترک با توده، تلقین‌پذیری و زودباوری، مبالغه و اغراق در فهم واقعیت، سازش‌ناپذیری و برتری‌جویی است.

جامعه‌شناسان دیگری از جمله «آنتونیو نگری» و «مایکل هارت» برای توصیف ویژگی‌های رفتاری این جمع افراد از واژه «انبوه خلق» نیز استفاده کرده‌اند و در سال‌های اخیر نیز کلید واژه توده هوشمند (Mob Smart) توسط «هوارد رینگولد» مورد استفاده قرار گرفته است.

این ویژگی‌ها که خصوصیت رفتار جمعی توده‌ای و هیجان‌های سرایتبخش است، برای نخستین بار در توصیف رفتارهای خشن و عجیب انقلابیون فرانسه در قرن ۱۶ میلادی در حمله به زندان باستیل و مثله کردن زندان‌بان‌ها و فرماندار باستیل به کار گرفته شد. پس از آن، بسیاری از موقعیت‌های مشابه توسط پژوهشگران بررسی شد و این‌گونه رفتار که در جمع‌های متراکم انسانی بوقوع می‌پیوندد توصیف و تحلیل شده است.

اما در سالیان اخیر با رشد و گسترش ابزارهای ارتباطی، شاهد نوع جدیدی از این‌گونه رفتار توده‌ای هستیم. با گسترش نفوذ ابزارهای ارتباطی میان شهروندان، به اعتقاد رینگولد پژوهشگر اثرات اجتماعی، فناوری‌های ارتباطی، قابلیت ارتباط و محاسبه از طریق شبکه‌های اجتماعی و پیام‌رسان‌ها قابلیت همکاری مردم را تقویت کرده و امکان ایجاد توده ناگهانی را با وجود داشتن فاصله فیزیکی در زمان و مکان معین ایجاد می‌کند.

از سوی دیگر، مطابق نظر جامعه‌شناسان در خصوص مفهوم «تغییر اجتماعی» (change Social)، شرایط تغییر می‌تواند توسط عواملی کندتر یا فعال‌تر شود. بر همین مبنا نیز می‌توان گفت شبکه‌های مجازی شکل گرفته در بستر آنلاین در ایجاد شرایط تغییر از طریق بالابردن سرعت انتقال اطلاعات و بی‌کارکرد کردن «کنترل‌های اجتماعی» نیز می‌تواند این روند را تشدید کند.

به عبارت دیگر، فرآیند تغییرات اجتماعی با وجود فناوری‌های ارتباطی، سرعتی بسیار بالاتر می‌گیرد و از سوی دیگر نوع و سبک این تغییرات نیز نسبت به انواع گذشته دچار دگرگونی می‌شود.

داغ شدن بازار شایعات و اثرپذیری بالای توده

همانگونه که اشاره شد، از ویژگی‌های توده «تلقین‌پذیری و زودباوری» بالای آن است. بر این اساس افرادی که در موقعیت توده قرار می‌گیرند نسبت به شایعاتی که در راستای هدف شکل‌گیری توده مطرح می‌شود خیلی سریع واکنش مثبت نشان می‌دهند و احساس‌های آنها تشدید می‌شود و این مسأله انگیزه فعالیت را بالا می‌برد.

رشد خشونت عریان

تأثیرگذاری شایعات و سرایت احساس‌ها که در پی یک واقعه و در شبکه‌های انسانی شکل گرفته در فضای مجازی اتفاق می‌افتد عامل مهمی در گسترش خشونت عریان است. فردی که در محاصره احساس‌های فزاینده توده قرار گرفته، به شدت مستعد انجام اعمال و اقدامات تشدید یافته می‌شود.

مثال روشنی از این مسأله در شورش ۲۰۱۱ انگلستان قابل مشاهده است که معترضان با «احساس سازش‌ناپذیری و شکست‌ناپذیری» دست به اقداماتی زدند که در تاریخ معاصر بریتانیا بی‌سابقه است.

پلیس در برابر آتش‌زدن چند صد منزل مسکونی، بنای تاریخی و فروشگاه که منجر به خسارات جبران‌ناپذیری شد

در عمل نتوانست اقدامی برای کنترل آن کند. اقداماتی که در روزهای اخیر در سطح برخی از شهرهای کشور رخ داد با همین قاعده قابل توصیف است.

هویت مجازی و احساس همبستگی در میان افراد ناهمگون از دیگر ویژگی‌های شبکه‌های شکل‌گرفته در بستر آنلاین، شکل‌گیری همبستگی میان جمع ناهمگونی از افراد با اعتقادات و پیشینه‌های متفاوت است. در شبکه‌های اجتماعی مجازی شکل‌گرفته، افرادی که به طور عمده جوان یا نوجوان هستند با افراد دیگری که در این توده مجازی قرار گرفته‌اند اما پیشینه‌های جنایت‌کارانه دارند، احساس همبستگی می‌کنند. این مسأله علاوه بر سرایت هیجان‌ها و اقدامات جنایاتکاران به جوانان، موجب انجام اقداماتی خواهد شد که شاید هر یک از آن جوان‌ها و نوجوان‌ها در شرایط عادی به هیچ‌وجه مرتکب نمی‌شدند.

بنابراین سه ویژگی عمده در این توده وجود می‌آید:

۱. غیرقابل پیش‌بینی شدن نقش‌ها در هر موقعیت به‌گونه‌ای که اقدامات غیر پیش‌بینی‌شده از افراد سر می‌زند.
۲. هم‌زمانی ارتباطات چندسویه و هم‌زمانی اجرای نقش‌ها به این معنا که فرد در زمانی که در یک محیط علمی حضور دارد می‌تواند نقش یک معترض خشن را ایفا کند.
۳. از بین رفتن مرزبندی و تفکیک میان نقش‌ها به نوعی که فرد نمی‌تواند میان الزامات نقش قبلی خود با نقش کنونی‌اش در توده، تفاوت و تمایز قائل شود.

این سه ویژگی را می‌توان ریشه برخی از اقداماتی دانست که در هفته‌های گذشته در سطح کشور بارها مشاهده شد.

کاهش اثرگذاری هنجارها و چارچوب‌های اجتماعی

بیشتر فعالیت‌ها و ساختارهای گروه بزرگ در جوامع انسانی بازتابی از قواعد، تعاریف یا هنجارهای جا افتاده و شکل‌گرفته است؛ در حالی‌که رفتار جمعی، خارج از قلمرو تجویز فرهنگی قرار می‌گیرد و فردی که در دام توده گرفتار شده، نسبت به هنجارهای مورد قبول خود، کم‌تفاوت یا بی‌تفاوت می‌شود. از سوی دیگر یکی از ویژگی‌های نسل جدید که از آن با عنوان نسل «زد» یاد می‌شود، درهم شکستن ارزش‌ها و بازآفرینی ارزش‌های جدید است. هم‌افزایی این دو مسأله منجر می‌شود که کارکرد هنجارهای جامعه کم‌اثرتر شود. به همین دلیل انجام رفتارهای هیجانی و رفتار خارج از عرف در اعتراض‌های اخیر به صورت بیشتری دیده شد.

اینفلوئنسرهای مجازی رهبران افکار در نسل جدید

از نقطه نگاه ادبیات توده در جامعه‌شناسی، برای اینکه توده به مرحله حرکت و اقدام برسد عوامل پیش‌زمینه‌ای باید کنار هم قرار بگیرند. بوجود آمدن فشار ساختاری، احساس محرومیت و در نهایت انتشار عقیده تعمیم یافته و ایجاد یک هویت متحد، از پیش‌زمینه‌های شکل‌گیری توده است.

سلبریتی‌ها، واینرها و بلاگرها امروز به عنوان افراد مرجع در بخشی از جامعه که عمده آنها در نسل زد (Z) قرار دارند، می‌توانند در انتشار عقیده تعمیم‌یافته و درک واحد از شرایط موجود موثر باشند و به نوعی عامل تشدیدکننده آن باشند.

امروز امثال علی کریمی و برخی از خبرنگاران رسانه‌های خارج از کشور چنین نقشی را بازی کرده و زمینه‌های شکل‌گیری هیجان‌های اعتراضی را فراهم می‌کنند

چه باید کرد؟

توصیف‌های پیش‌گفته از فعالیت‌های توده‌های جدید در فضای مجازی نشان از واقعیت جدیدی در جوامع دارد و احتمال اینکه این توده‌ها که روی شبکه‌های اجتماعی شکل‌گرفته در فضای مجازی تشکیل می‌شوند در پس حوادثی در آینده نیز بوجود آیند، قابل پیش‌بینی است. بنابراین به نظر می‌رسد باید با اتخاذ راهکارهایی نسبت به کاهش اثرات و آسیب‌های آن اقدام کرد.

در این زمینه چند رویکرد مهم در سطح حکمرانی فرهنگی کشور اشاره می‌شود:

۱. گسترش تجربه فعالیت‌های جمعی برای عموم مردم

«همکاری مشارکتی» یکی از ویژگی‌های انسان است که موجب رشد و توسعه تمدن بشری شده است. این ویژگی

باعث تجربه نوع خاصی از لذت در فعالیتهای جمعی می‌شود. از این جهت دستگاه‌های متولی حوزه فرهنگ و سیاست باید شرایط تجربه این احساس را به صورت منطقی و مشروع فراهم آورند.

لزوم تجدیدنظر در آیین‌نامه اجرای اصل ۲۷ قانون اساسی، ایجاد زیرساخت‌های لازم برای تجربه فعالیت جمعی در حوزه‌های فرهنگی و ورزشی، به رسمیت‌شناختن فعالیتهای صنفی می‌تواند به این مسأله کمک کند.

۲. تنظیم‌گری سلبریتی‌ها

در دنیای امروز که سلبریتی‌ها به نوعی نقش نخبگان به عنوان رهبران افکار عمومی را بازی می‌کنند، بی‌تفاوت بودن نسبت به این مسأله یا فقط نگاه امنیتی داشتن به آن، یک اشتباه حکمرانی است. مسئولان فرهنگی کشور باید با پذیرش این واقعیت جامعه به سمت هدایت، جهت‌دهی، ریل‌گذاری و تدوین قوانین و مقررات برای این دسته نوظهور رهبران افکار عمومی حرکت کند.

در جریان شروع بیماری کرونا در برخی از کشورها از سلبریتی‌ها برای گسترش سواد بهداشتی افراد جامعه استفاده شد که نتایج قابل توجهی داشت؛ بنابراین استفاده از این ظرفیت و تقلیل‌دادن نگاه تهدیدمحور به آن می‌تواند در بحران‌های اجتماعی آینده کمک‌کننده به حل مشکل باشد.

۳. اصلاح و تکمیل قوانین مرتبط با فضای مجازی

در حال حاضر جدی‌ترین قانون در فضای مجازی، قانون جرایم رایانه‌ای مصوب ۱۳۸۸ است که نیاز به بروزرسانی و در نظر گرفتن شرایط فضای دیجیتالی شده امروز دارد. تطبیق جرایم امروز با قوانین گذشته یک اشتباه حکمرانی است که به کژکارکرد و گاهی عدم کارکرد قوانین منجر می‌شود. مسائل اخبار جعلی، سلبریتی‌ها، مسئولیت پلتفرم‌ها و ... از جمله مسائلی است که به بروزرسانی و شفافیت و همچنین شکل‌گیری وحدت رویه در دستگاه قضا نسبت به آنها نیاز دارد.

۴. داشتن دستورالعمل رسانه‌ای بحران‌های اجتماعی

امروزه داشتن دستورالعمل رسانه‌ای در بحران‌های طبیعی یک امر پذیرفته شده و ضروری تلقی می‌شود. در بحران‌های اجتماعی نیز باید به این سمت حرکت کرد تا بایدها و نبایدهای مسئولان، رسانه‌ها و دستگاه‌ها به صورت مشخص و شفاف تعیین شود و از اقدامات پارتیزانی و پراکنده که گاهی موجب خنثی‌سازی و یا کم‌اثر کردن اقدامات سایر دستگاه‌های متولی می‌شود، اجتناب کرد.

۵. نقش پررنگ رسانه ملی

رسانه ملی در حکمرانی رسانه‌ای کشور، نقش بی‌بدیل و غیرقابل انکاری است. از این جهت در چند بخش به بروز رسانی سیاست‌ها و تطبیق با چارچوب رسانه‌ای امروز نیاز دارد. ایجاد هم‌افزایی با سایر رسانه‌ها که نخستین مرحله آن پذیرش و نداشتن نگاه متخاصمانه است، باید در دستور کار قرار گیرد. از سوی دیگر رویکرد سیاسی رسانه ملی باید به سمت ایجاد مرجعیت خبری برای قشر بیشتری از مردم حرکت کند تا در مواقع بحران، نقش موثرتری در مقابله با جریان‌های اخبار جعلی در فضای مجازی و رسانه‌های خارج از کشور ایفا کند.

۶. پیگیری حقوقی تخلف‌های رسانه‌های خارجی

یک مسأله‌ای که تاکنون مغفول مانده، بی‌تفاوتی و انکار تأثیرگذاری رسانه‌های خارجی در کشور بوده است. مسائل اخیر به روشنی نشان داد که باید با یک بسته منسجم در خصوص خنثی‌سازی اقدامات این رسانه‌ها عمل کرد. یکی از ابزارهای موثر در این زمینه، پیگیری حقوقی تخلف‌های آنها بر اساس پروتکل‌ها و قوانین بین‌المللی است. شکایت و پیگیری جدی در این زمینه یکی از مسیرهایی است که دستگاه حقوقی و قضایی کشور باید به صورت جدی دنبال کند.

نویسنده : امیرمسعود رائیج، تاریخ ارسال : دوشنبه 21 آذر 1401 ساعت 11:35 قبل از ظهر